

Zofija Borštnik-Zvonarjeva v Zagrebu

Angažmaji in gostovanja slovenske umetnice na hrvaškem odru

Ko je dr. Stjepan Miletić 1894 prevzel upravo Hrvaškega narodnega gledališča, je bila ena glavnih točk njegovega reformatorskega programa izpopolnjevanje in osveževanje takratnega dramskega ansambla. Resda je naletel na odličen kolektiv, v katerem so se bleščale umetniške osebnosti Marije Ružičke Strozzi, Adama Mandrovića, Andrije Fijana, Nikole Milana, Miše Dimitrijevića, mladih Milice Mihičić, Ljerke Šram in bratov Zvonimira in Dragutina Freudena, vendar je v ta kolektiv sistematično uvajal nove talente, posebno takšne, ki so kazali nagnjenje k realističnemu igralskemu izrazu, ki naj bi zamenjal dotedanji romantični patos. Med Miletićevimi pridobitvami so bili igralci iz hrvaških in srbskih potujočih družin pa tudi dva Slovenca — zakonca Borštnikova.

O gostovanju, angažmaju in aktivnosti Ignacija Borštnika je bilo objavljeno obširnejše poročilo v Dokumentih, V. knjiga, 1969, št. 13 (S. Batušić: Četrto stoletje Borštnikovega umetniškega dela v Zagrebu). Prvič je gostoval v Zagrebu 16. 1. 1894 v Sardoujevi drami »Fedora«, 18. 1. pa v igri »Valenska svatba«, ki sta jo napisala L. Ganghofer in M. Braciner. Ker je s temi nastopi dosegel uspeh, mu je Miletić ponudil angažma. Borštnik se je vrnil v Ljubljano, Miletić pa je odpotoval na krajše študijsko bivanje v Pariz. V svojem memoarskem delu »Hrvatsko glumišče« (Zagreb 1904) govori o nadaljnjem poteku dogodkov: »U Parizu primih zatim pismo od njega u kojem mi javlja, da je voljan doći u Zagreb, ali uz ženu. Brzjavim mu da pristajem, premda gdje Borštnik nisam još poznavao. Medjutim je i ona gostovala početkom svibnja (a pred tem tudi že v marcu, op. p.) u Zagrebu i izvojštila potpun uspjeh. Sad dodjoše da potpišu ugovore.«

Njeno prvo gostovanje je bilo 8. III. 1894 v Dumasovi »Dami s kamelijami«; njena partnerja sta bila A. Mandrović in A. Fijan. Dva dni kasneje (10. III.) je nastopila kot Ibsenova Nora. Miletića tudi tokrat ni bilo v Zagrebu, imel pa je priložnost, da jo je videl ob naslednjem gostovanju v maju, ko je znova igrala Noro (9. V.), zatem pa Klaro (11. V.) v Ohnetovem »Fužinarju« (»Lastniku plavžev«). Vse te nastope je odigrala v slovenščini.

Ko je bil angažma obeh Borštnikov dokončno potrjen, jima je Miletić sve-toval, naj ostaneta na Hrvaškem in čez poletje odideta v Glino, kjer govore

UGOVOR

2

koji je sklopljen među upravom hrvatskog zemaljskog kazališta u Zagrebu s jedne strane i

gospojom Sofijom Borštnik

s druge strane.

§. 1. Gospođa *Sofija Borštnik*
angažuje se kao član *hrv. zem. kazališta*

Ako bi isti član, kad glumi na večer, istoga dana sudjelovao i kod popoldnašnje predstave ili matineja, onda dobiva za to posebni honorar od

osam Ruina

i to na temelju ustanova ovoga ugovora, te se angažovnik ovoga ugovora podvrgava koli svim jur postojećim disciplinarnim zakonima kao integrirajućem dijelu ovog ugovora toli i svim daljim odredbama i promjenama zaptoga reda, koje bi uprava odredila

Intendancija zadržava za sebe pravo podjeljivanja alterniranih uloga i partija, te se prema tome ograđuje proti monopoliziranju pojedinih struka.

§. 2. Ovaj ugovor traje od *1 listopada 1900* do *1 listopada 1903*

pak se angažovnik obvezuje, najmanje osam dana prije nego li ovako ugovoreno vrijeme otpočne, stići u Zagreb, te kod potrebitih pokusa besplatno sudjelovati.

§. 3. Za točno držanje svih ovih uvjeta plaća uprava *gđi Sofiji Borštnik* posticipande mjesečnu platu od *300 k. (tristo Ruina)*

), koja će se isplaćivati svakog 1. i 16. dana u mjesecu; ~~ostaje plaća honorar od for~~

~~) za svako veče, kojega bude~~

~~igra bilo u jednom komadu ili u~~

~~više komada. Taj se honorar zamjenjuje gosp.~~

~~puta mjesečno~~

~~(puta) nu jamstvo ovo otpada toliko puta,~~

~~koliko puta gosp.~~

~~bude zaprijeđen glumiti ili pjevati.~~

~~Za svaka tri dalnja dana otpada po jedan zamjenjeni honorar.~~

§. 4. Angažovani član dužan je sudjelovati u svim kazališnim predstavama i svakom od uprave zapodjenu potvatu bilo to u ili izvan kazališta, u dramskim, opernim ili loim predstavama, te koncertima (kao u oratorijama, živim slikama, pantomimama, plesovima i igrana i t. d.), bilo to u Zagrebu ili u kojem drugom mjestu Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine ili susjednih zemalja.

Kod gostovanja izvan Zagreba namirit će uprava članovima putni trošak i to na željeznici za soliste II., a zbor i tehničko osoblje III. kolni razred, odnosno na parobrodu I. i II. Ujedno dobiva član kod takovih putovanja kao dnevnicu svotu, koju uprava po svojoj ovidjavnosti opredjeljuje za svaki dan njegove odsutnosti izvan Zagreba.

§. 5. Historičke kostime dobiva angažovnik na trošak i po odredbi uprave

Modernu francusku i ukupnu salonsku nošnju kano i šešire, cipele, rukavice, ovratnike (nabore), pera, nakite, ostali sitni pribor, te sve potrebne trikoe i ličila ima si član o svom trošku nabaviti.

Ženski članovi imaju si izuzam muškog odijela sve iz vlastitog troška nabaviti.

§. 6. Artističko osoblje hrvatskog zemaljskog kazališta dobiva svake godine dopust najmanje od četiri tjedna; dobi i eventualno produženje toga dopusta opredijelit će uprava svake godine posebnom odredbom.

Za trajanja toga dopusta dobiva član svoja put-puna beriva.

Ovaj dopust u prvom redu namijenjen je potrebitom odmoru članova, pak je prema tomu u ovo doba svako umjetničko djelovanje dotičnog člana samo uz naročitu dozvolu uprave dozvoljeno.

Kod dopusta u svrhu gostovanja na vanjskim pozornicama otpadaju za vrijeme istoga sva beriva.

§. 7. Kazališna uprava je vlasna ovaj ugovor poslije prvoga nastupa u roku od šest tjedana bez ikakve daljnje odštete odmah uništiti. Osim toga vlasna je kazališna uprava ovaj ugovor uz tromjesečni otkaz u svako doba i u svim njegovim točkama razriješiti.

Samo pismeni otkaz ima pravomoćnu vrijednost. §. 8. Angažovani član očituje potpisom ovoga ugovora, da nije nijedna točka ugovora u opreci sa ma kakvom prijašnjom obvezom člana prema komu drugomu.

§. 9. U smislu §. 2. pravila postojećeg mirovinskog zavoda za članove hrvatskoga zemaljskoga kazališta obavezan je član ako nije prekoračio 40 godina dobe svoje bezuvjetno stupiti u zavod, ter za svoga aktivnoga službovanja plaćati prinose, koji su ustanovljeni u istim pravilima.

§. 10. Ako bi tečajem vremena uprava hrvatskog zemaljskog kazališta pristupila kojoj kartelnoj svezi drugih kazališta u kraljevinama Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, monarkiji ili susjednim zemljama, to postaju ustanove dotičnoga saveza integrirajućim dijelom ovoga ugovora.

§. 11. U slučaju, da bi član ovaj ugovor prekinuo prije roka, obavezan je platiti kazališnoj upravi globu

(pónale) u iznosu od *trimesecne* *place* odriču se izričito svakog sniženja te kazni prema §. 1339. o. g. zak. Prekršaj ovoga ugovora i plaćanje globe nastaje još i u ovim slučajevima:

I. Ako bi se došlo do uvjerenja, da izjava označena u §. 8. nije istinita.

II. Ako član ne održi određeni rok nastupa (prema §. 2.) ili ako prekorači podijeljeni mu dopust. Za kakvu

slučajnu neotklonivu zaprijetu ima se pridonijeti temeljit dokaz najdulje za tri dana.

III. Ako bi član bez pravnoga razloga svojevóljno ostavio engagement, ili ako bi nastojao i kojim drugim načinom izbjeći ugovornim dužnostima.

IV. Ako bi član bez dozvole uprave sudjelovao kod inih umjetničkih pothvata.

Plaćanjem globe ne rješava se član svojih dužnosti, koje ima prema upravi.

§. 12. Za svaku tražbinu kazališne uprave proti kojemu članu, radi kojega prestupka sa strane člana, imaju beriva, koja su zajamčena u §. 3., služiti upravi kao zalog za osiguranje, a da ne treba za to posebne predbilješke kod blagajne kazališta, te je s toga kazališna uprava vlasna naplatiti se prije svih vjerovnika i ustupnika.

§. 13. Kao podsudnost ugovora ustanovljuje se Zagreb. Sve medju upravom hrvatskog zemaljskog kazališta u Zagrebu i članom nastale parnice, stupila kazališna uprava kao tužitelj ili kao tuženik, imaju se kod onoga suda u Zagrebu izvesti i riješiti, kojemu je kr. zemaljski erar u Zagrebu kao tuženik podvrgnut, makar dotični član gdje drugdje u tuzemstvu ili inozemstvu boravio.

§. 14. U slučaju, da je angažovani član malodoban, potreban je na ugovoru i potpis oca odnosno štitnika, a u slučaju, da je angažovnica udata, potreban je i potpis supruga, nu to samo kod prvog potpisa na ugovoru.

§. 15. Svaki član dužan je stupiti u bolesničku zadrugu i to, do 50 for. gaže sa uplatom od 30 nvč., do 100 for. gaže 50 nvč., a prieko 100 for. gaže sa 70 nvč. mjesečno.

U Zagrebu, dne *1 srpnja 1900*

Solija Borstnik

Intendant:

čisto hrvaščino, in tam v hrvaščini študirata vlogi, ki bosta z njima kot novo-angažirana člana nastopila v mesecu septembru.

Na gledališkem plakatu 3. IX. 1894, ki je naznanjal uprizoritev »Fužinarja«, je bil velik naslov: »Gdja Sofija Borštnik Zvonarjeva i g. Ignjat Borštnik kao nastup.« O tem njenem prvem nastopu, ko sta igrala v hrvaščini, piše Miletić: »Uspjeh bio je za obojicu vanredan, premda im je još smetao hrvatski izgovor osobito u zajedničkim prizorima, gdje se jedno bojalo za drugoga, te sam i kasnije još morao uvijek na to paziti, da ne budu zajedno zaposleni u kojem komadu.«

Dnevnik »Obzor« (4. IX. 1894) je prinesel o tej predstavi zelo obširno in nadvse ugodno poročilo, v katerem je med drugim rečeno: »Uloga je Klare kao stvorena za darovitu umjetnicu gdju Borštnik. Pokazala je svoj veliki dar i slavlila slavlje svojom prirodnom i neodoljivom igrom. Na udivljenje općinstva prilično je lepo štokavski naučila, tek gdješto se u akcentu zamjećivalo slovensko njezino porijeklo.« — »Hrvatska« istega dne piše, da je občinstvo sprejelo oba Borštnika z najprisrčnejšo simpatijo. »I ta simpatija kao da je ciele večeri rasla, te su oboje iza svakog čina više put pozvani i burno pozdravljeni, bilo kao braća Slovenci, bilo kao dobre nove sile, bilo radi svoje pohvalne igre. Njihovu uspjehu i ja od svega srca čestitam. Občinstvo se je i radi toga veselilo, što su u tako kratko vrijeme naučili štokavsko nariečje.«

Do konca istega leta (1894) je Borštnikova interpretirala še naslednji repertoar (premiere oz. praiizvedbe so zaznamovane z zvezdico): F. Schiller: »Kovarstvo in ljubezen« (Luiza) — * F. Marković: »Karlo Drački« (kraljica Margita) — * E. Pailleron »Komedijanti« (Valentina) — * Shakespeare »Julij Cezar« (Porcija) — L. Stroupežnický »Baron Hrobčicki« (Marija) — Sudraka »Vasantasena« (naslovna vloga).

2. X. 1894 je bila s premiero Markovićeve zgodovinske tragedije »Karlo Drački« uradno odprta nova sezona. To je bila za Borštnikovo hkrati prva premiera in prvi novi komad, v katerem je nastopila na zagrebskem odru. Vse kritike so ene misli o njenem popolnem uspehu. V »Hrvatski« (3. X.) stoji: »Gdja Borštnik kao Margita iznenadila nas je krasnim izgovaranjem hrvatskih stihova i vrlo lijepom igrom, zagrijanom toplim čuvstvom«, v »Obzoru« pa je rečeno, da je bila ponekod pretresljiva in da njenega ustvarjanja ni mogoče kopirati. — Miletić posebno hvali uprizoritev »Kovarstva in ljubezni« in omenja Borštnikovo med onimi, »koji krasno ispuniše svoja mjesta«. O »Vasantaseni« pravi: »U naslovnoj ulozi bajadere alternirale su s lijepim uspjehom gdja Borštnik i gdjica Šumovska. Prva shvatila je svoju ulogu realističnije, te je svoju ljubeću ženu obdarila mnogim detaljima, dok je druga nastojala više idealizovati.«

Repertoar 1895. * H. Sudermann »Očetovski dom« (Magda) — * A. Tresić—Pavičić »Ljudevit Posavski« (Milovida) — Shakespeare »Macbeth« (Lady Macduff) — F. Schiller »Razbojniki« (Amalija) — J. Freudenreich »Črna kraljica« (Ljubica) — Shakespeare »Romeo in Julija« (Julija) — A. Dumas oče »Kean« (Jelena) — * P. Preradović »Kraljevič Marko« (Vila) — A. Dumas »Bagdadska kraljična« (Lionetta). — V tem programu je doživela Borštnikova svoj doslej največji uspeh v »Očetovskem domu« — kakor to ugotavlja kritik v »Hrvatski« (16. I. 1895): »Do sada se držalo, da je Nora njezina najbolja uloga, ali kao Magda pokazala je vrlo umjetnica još jače svoj vanredni dar. Reklo se da

je glumila Noru po uzoru Duse, ali ovdje je sama stvarala. U teškoj ulozi pokazala se kao savršena umjetnica. U oba prizora s Kellerom pobudila je obće udivljenje. Od početka pa do kraja bila je uzorna. Mi si možemo samo čestitati, da smo dobili ovako veliku glumicu.« »Narodne novine« (16. I. 1895) menijo, da »podpuno priznanje ide samo gdju Borštnik, koja je u ulozi Magde imala prilike, da se iztakne podpunom umjetnicom originalna shvaćanja i impozantne snage u karakterizaciji.« — V »Ljudevitu Posavskem« Tresića Pavičića »prekrasno su odigrale svoje uloge gdja Borštnik kao Milovida te gdjica Šram kao Zorka. Gdja Borštnik upravo zadivljuje svojim napretkom u hrvatskom jeziku«. Konec junija 1895 so bile odigrane zadnje predstave v starem gledališču na Markovem trgu, ki je bilo zatem opuščeno in porušeno.

14. X. 1895 je bilo na slovesen način odprto novo gledališko poslopje z uprizoritvijo Miletićeve alegorične igre »Slava umetnosti«, v kateri je nastopila tudi Borštnikova v vlogi Tragedije. Do konca tega leta je odigrala v novi hiši nekaj vlog v ponovitvah dramskega repertoarja, edina premiera pa je bila Shakespearova komedija »Sen kresne noči«, v kateri je igrala Heleno.

Repertoar 1896. * G. Giacosa »Pravice duše (Ana) — * J. Rorauer »Sirena« (Zora Milić) — E. Augier in J. Sandeau »Zet gospoda Poiriera« (Antoinette) — * H. Ibsen »Sovražnik ljudstva« (Petra) — * Lope de Vega »Kralj in kmet« (Princesa Margareta) — * Sofoklej »Antigona« (naslovna vloga) — * A. Tresić Pavičić »Simeon Veliki« (Rajna) — E. Augier »Giboyerov sin« (Fernanda) — V. Sardou »Stari mladeniči« (Louisa) — * A. S. Gribojedov »Gorje pametnemu« (Sofija Pavlova) — * Shakespeare »Kralj Henrik IV.«, prvi del (Lady Percy) — K. Gutzkow »Uriel Acosta« (Juditha) — * H. Ibsen »Strahovi« (Regina) — * Shakespeare »Rihard III.« (Ana).

V tem, za Borštnikovo nadvse plodnem letu je umetnica oblikovala celo 10 premier, hkrati pa prvič nastopila tudi v štirih delih, ki so bila že prej na repertoarju, a so bila zanjo premiere. Čeprav je razpon repertoarja zelo širok in gre od Sofokleja pa do Julija Rorauerja, hrvaškega epigona modnih piscev, so njene najpomembnejše stvaritve povezane s premierami realistov in naturalistov, posebno pa Ibsena. O tem bomo še citirali Miletićeve pričevanja.

Repertoar 1897. E. Augier »Fourchambaultovi« (Marija) — * Shakespeare »Kralj Henrik IV.«, drugi del (Lady Percy) — * I. Fürst »Kraljevič Radovan« (Mara) — * Byron »Manfred« (Nemesis) — * H. Ibsen »John Gabriel Borkman« (Gunhilda Borkman) — V. Sardou »Kmetje dobričniki« (Pavlina) — * H. Meilhac »Avtograf« (Kontesa) — Voltaire »Tankred« (Almenajda) — * V. Sardou »Marcella« (naslovna vloga) — H. Ibsen »Stebri družbe« (Betika) — E. Labiche »Povabila bom k sebi majorja« (Jelisava) — * P. M. Potter »Trilby« (naslovna vloga).

Po kritikah sodeč je bila pretresljiva Mara v slabi zgodovinski drami »Kraljevič Radovan« domače pisateljice Ide Fürst. »Marcella« je prav tako slabše delo ostarelega Sardouja in da se je uprizoritev vsaj približno posrečila, gre hvala le Borštnikovi. »Trilby« je bilo slavlje za oba Borštnika; po poročilu v »Hrvatski domovini« (9. XII. 1897) sodeč, »občinstvo je burno izazvalo supruge Borštnik i kod otvorenog prizora, a kritika se ne može nego priključiti ovom sudu občinstva«.

Repertoar 1898. * Corneille »Cid« (Chimena) — * F. Schiller »Wallenstein« (Tekla) — * L. N. Tolstoj »Moč teme« (Marinka) — * K. Heigel »Josefina Bona-

parte« (Hortensa) — * E. Rostand »Samaritanka« (naslovna vloga — Fotina) — E. Scribe »Kozarec vode« (Kraljica Ana) — H. Laube »Grof Essex« (Grofica Rutland) — * J. Lemaitre »Najstarejša hči« (Lia) — H. Hausmann »Na dan vseh svetih« (Ana) — * A. Schnitzler »Ljubimkanje« (Kristina) — A. Dennery in E. Cormon »Dve siroti« (Mariana) — A. Dumas sin »Denisa« (naslovna vloga).

Prvo Corneillovo delo na hrvaškem odru »Cid« — v slabem prevodu in nezadostno pripravljeno — je dobilo kot uprizoritev negativne ocene, toda po »Obzoru« (18. I. 1898) »jedina gdja Borštnik našla je nekoliko potresnih akcenata, a drugi su bili fonografi«. Podobno je bilo tudi s Schillerjevim »Wallensteinom«, v čigar neizenačeni interpretaciji se je odlikovala le Borštnikova kot Tekla. Nasprotno je bila Rostandova »Samaritanka« ocenjena kot genialno poetično delo, Borštnikova pa ga je ob Fijanovem Kristusu interpretirala z vsem ognjem in zanosom. »Ta uloga ima divne akorde, a gdja Borštnik bila je mestimice puna ljubavi, nježnosti i razgalila nam dušo Samaritanke« (»Narodne novine« 4. IV. 1898). — Istega leta so slavili sedemdeseti rojstni dan Henrika Ibsena pa je Miletić uprizoril ciklus njegovih dramskih del ob naslednji ugotovitvi: »Od svižu glumaca pokazali su se supruzi Borštnik najspremnijim interpretima Ibsenovih karaktera, te je osobito g. Borštnik u svome Osvaldu (»Sablasti«) iznio psihološki tip, kojega ni opravdana slava Zaccanijeva nije mogla potamnit. Za gdju Borštnik možemo pak reći, da je sigurno najbolja Nora na jugoslavenskim pozornicama.« — Tega leta je Miletić opustil upravljanje gledališča, intendant pa je postal nekdanji operni pevec Ivo Hreljanović.

Repertoar 1899. Neznani avtor »Ogledalo« (Kamila) — F. Schöthan »Polna vreča norčij« (Hedviga) — * E. Brandes »Obisk« (Florizela) — * J. Hilbert »Krivda« (Mina) — * S. Tucić »Vrnitev« (Madlena) — * Shakespeare »Periklej, knez tirski (Thaisa) — * G. d'Annunzio »Sen jesenskega zahoda« (Jakobella) — * F. Marković »Benko Bot« (Jelena Bot) — * I. S. Turgenjev »Tuji kruh« (Olga Petrovna) — E. Pailleron »Miška« (Klotilda) — * Beaumarchais »Figarova ženitev« (Grofica Almariva) — * S. Przybyszewski »Za srečo« (Jelena) — * A. Tresić Pavičić »Katarina Zrinjska« (Jelena) — Calderon »Življenje je sen« (Rozaura) — * P. Berton in Ch. Simon »Zaza« (Gdja Dufresne) — * E. Bozděch »Gospodar sveta v svoji hiši« (Paolina Borghese).

To je bilo najuspešnejše leto v delovanju Borštnikove v Zagrebu: 16 različnih vlog, od teh 12 premier, med katerimi je bilo nemalo izredno težkih umetniških nalog. Kritike so vse po vrsti pozitivne in pohvalne. Nasploh je mogoče reči, da je Borštnikova zmeraj dobivala najugodnejše ocene: vsi njeni nastopi so pomenili samo uspehe, ob tem pa ni enega primera, da bi po presoji kritike propadla ali bila celo še slabše ocenjena. To je v zagrebški gledališki kritiki zares popolnoma izjemen primer.

Repertoar 1900. * I. Vojnović »Somrak« (Mada) — * F. Ž. Miler »Cveta in Milenko« (Cveta) — H. Meilhac in L. Halévy »Frou-frou« (Louiza) — Shakespeare »Otello« (Desdemona) — * G. Giacosa »Kot listje« (Nennela) — Ph. Dumanoir in A. Dennery »Stari kaplar« (Mina) — * E. Kumičić »Peter Zrinjski« (Marija Zrinjska) — I. Kukuljević »Juran in Sofija« (Sofija) — * I. Cankar »Jakob Ruda« (Ana).

V repertoarju tega leta so posebno pomembni nastopi Borštnikove v prvi uprizoritvi Vojnovičevega »Somraka«, enodejanke, ki je kasneje prišla kot drugi del v sklop njegove »Dubrovniške trilogije«, prav tako pa tudi nastop v »Jakobu

Fotografija s posvetilom
»Spet se smejem« (1905)

Fotografija z opombo »v penziji«

Portret iz leta 1929

Rudi«, prvem Cankarjevem dramskem delu, ki je prišlo na zagrebški oder po zaslugi Ignacija Borštnika, ki ga je prevedel, režiral in igral naslovno vlogo. Opažena je bila tudi njena kreacija v naslovni vlogi Milerjeve tragedije »Cveta in Milenko«, čeprav delo samo ni prebilo meje povprečnih možnosti tega že pozabljenega avtorja. Z vlogo Desdemone je obogatila svojo galerijo shakespeare-skih likov.

Repertoar 1901. * H. Sudermann »Janez Krstnik« (Saloma) — * N. Milan »Mati« (Adela) — E. Scribe »Kozarec vode« (Kraljica Ana) — * O. Blumenthal in G. Kadelburg »Na Kozjaku«, lokalizacija veseloigre »Zu weissen Rössl« (Otilija) — * L. Fulda »Robinsonov otok« (Agata) — * F. Marković »Spomini Marka Marulića« (Urania).

Sredi tega leta se pojavijo simptomi stalne krize, ne toliko v umetniškem potencialu — ustvarila je npr. sugestivno Salomo — kolikor v zakonu. Zakonca Borštnik sta pred ločitvijo in začenši z novo sezono (september 1901) igralka na gledaliških plakatih in v časnikih ne figurira več kot gdja Borštnik, ampak kot gdja Zvonarjeva. V tem času se je sprla z dramaturgom Ferdin. Ž. Milerjem, ker ni hotela igrati nekaterih vlog, »ki ji niso odgovarjale«, pa je bila kaznovana z opomini in globami. Zmeraj težje je krotila svoj impetuozi temperament in to je bil začetek konca njene tako uspešne kariere na zagrebškem odru.

Repertoar 1902. I. Gundulić »Dubravka« (naslovna vloga) — J. Verne in A. Dennery »V osemdesetih dneh okrog sveta« (Auda) — A. Daudet in A. Belot »Fromont junior in Risler senior« (Klara) — Shakespeare »Koriolan (Virgilijs).

Vse te vloge je odigrala v februarju, nato pa je prišlo do usodne afere in konflikta s takratnim intendantom Ivom Hreljanovićem.

16. II. 1902 bi morali igrati Albinijev balet »Na Plitviška jezera«, v katerem je doslej interpretirala pantomimično-recitatorsko vlogo Vile Velebita dramska igralka Ljerka Šram. Ker so ji že prej dovolili dopust zaradi gostovanja v Sisku, je uprava dodelila to vlogo Borštnikovi. Ni je hotela sprejeti in pri tem je prišlo do pričkanja in prepiranja med njo in intendantom Hreljanovićem, pri čemer je Borštnikova izjavila: »Vi me lahko odpustite, prisilili pa me ne boste!« Odšla je iz gledališkega posloplja in napisala upravi dopis, v katerem navaja, da ni član baleta, ampak tragedinja in da terja trimesečni odpovedni rok. Gledališka uprava ji je medtem istega dne — 16. II. 1902 — pod številko 78 poslala odpoved z utemeljitvijo, da je kršila pogodbo (citiran je člen, po katerem mora vsak član sprejeti vsako vlogo, ki mu je dodeljena) prav tako pa tudi disciplinski red, pa se ji na osnovi tega sporoča, da je njena pogodba z današnjim dnem razveljavljena in da je odpuščena.

Ta afera je dvignila precejšnjo burjo v javnosti in različne komentarje v časnikih, tako da je celo vlada poterjala od gledališke uprave poročilo o tej zadevi. Gledališka uprava je v aktu z dne 20. III. 1902, št. 113 predložila zahtevano poročilo, v katerem je obširno — kar na 9 straneh — in do vseh podrobnosti opisan ta spor, na koncu pa je rečeno, da je »gdja Borštnik novinarskim putem tako lažno i upravo nedostojno, služeći se klevetama najgore vrsti, navalila na ovaj zavod i njegovu upravu, te ne zaslužuje nikakvog obzira ni milosti...«. Vlada je gledališki upravi odgovorila, da jemlje njeno poročilo na znanje in da zavrača zahtevo Borštnikove po trimesečnem odpovednem roku. Igralka je zatem odšla iz Zagreba na Dunaj, kjer je ostala do konca leta.

Ponovni angažma 1903. Kot vsaka gledališka afera je bila tudi ta s časom pozabljena; ko pa je prišlo do spremembe v upravi — za novega intendanta je bil imenovan ugleden, star dramski umetnik Adam Mandrović — se je sprožilo vprašanje ponovnega angažmaja Borštnikove. Že jeseni 1902 so se pojavile v zagrebških časnikih vesti, kako potrebno in koristno bi bilo, če bi se vrnila na oder. »Hrvatsko pravo« (2. X. 1902) pravi dobesedno, da si umetnica »sada mora ručnim radom zasluživati svagdanji kruh« in se poteguje za njen angažma v imenu »mnogih kazališnih prijatelja, koji se dive njenom umieću te polaze kazalište kada ona glumi«. Končno je v tem dnevniku — 5. I. 1903 — izšlo sporočilo gledališke uprave, da je Borštnikova od 1. II. 1903 znova angažirana, hkrati pa še pripomba uredništva: »Ovim djelom plemenitim i valjanim posvjedočio je i g. intendant Mandrović, da je dušom i srcem zauzet za svoje mezimče hrvatsko kazalište.« Sklenila je pogodbo za tri leta — od 1903 do 1906 — in prvič nastopila že 29. I. 1903 v vlogi Marije v Kumičićevi zgodovinski drami »Peter Zrinjski«, ki jo je kreirala na premieri. Vsi časniki so zapisali, da je bila najprisrčnejše sprejeta in pozdravljena z burnim pritrjevanjem.

Zatem je v februarju istega leta znova nastopila v svoji znani vlogi Klare v »Fužinarju«, v marcu pa na premieri Schnitzlerjeve drame »Amanet«; tu je ustvarila pretresljivo kreacijo Tonke, ki je naletela na splošno priznanje. 24. IV. je bila premiera Vojnovičeve »Dubrovniške trilogije«; v »Somraku« je — kakor že prej — interpretirala lik Made, v »Allons enfants« pa prvikrat lik Deše Palmotice. Naslednjega dne (29. IV.) je bila repriza »Dubrovniške trilogije«, hkrati pa tudi zadnji nastop Borštnikove kot angažirane članice. Do konca te sezone se ni več prikazala na odru. Vzrok ni znan, verjetno pa je spet šlo za nesoglasja z gledališko upravo. Ohranjeno je njeno pismo z dne 19. VII. 1903, s katerim je odpovedala svojo triletno pogodbo in zahtevala odpravnino. Gledališka uprava je odpoved sprejela, odklonila je zahtevo po odpravnini.

Borštnikova je zapustila Zagreb in ni stopila na njegov oder naslednjih pet let. Zagreb pa je kljub temu ni pozabil. Od časa do časa so se v časnikih pojavljali dopisi bralcev z vprašanji, zakaj ni angažirana ali zakaj vsaj ne gostuje. »Hrvatsko pravo« (20. II. 1905) je prineslo njeno pismo z izjavo, da se je po daljši bolezni ponudila v angažma, a jo je intendant Mandrović odbil z obrazložitvijo, da nima denarja. Zato z žalostjo zapušča mesto, ki ji je bilo druga mila domovina.

Gostovanje 1908. Po odhodu iz Zagreba je Borštnikova dosegla vrsto opazljivih uspehov v Beogradu, Sofiji in Ljubljani, o čemer so kdajpakdaj poročali tudi zagrebški časniki. Na splošno željo javnosti jo je takratni intendant Andrija Fijan povabil na gostovanje in tako je znova nastopila z naslednjim repertoarjem: 21. IV. 1908 — M. Begović »Gospa Walewska« (naslovna vloga), 23. IV. — P. M. Potter »Trilby« (naslovna vloga), 30. IV. — P. Kumičić »Peter Zrinjski« (Marija).

Tik pred gostovanjem je v reviji »Hrvatska smotra« (1908, št. 1) izšel obširen članek z naslovom »Sofija Borštnik«, ki ga je napisal znani dramatik, gledališki zgodovinar in kritik dr. Milan Ogrizović. V uvodnem delu članka je objavljena njena avtobiografija, deloma s citati v slovenščini, ki je bila napisana očitno kot gradivo za Ogrizovićev članek. Tu je igralka podala svoj curriculum vitae začeti z debutom 1882 pa do proslave 25-letnega jubileja. Ogrizović piše o njenih kreacijah v tonu iskrenega navdušenja: »Tko je jednom vidio Borštnikovu,

ostaju mu nezaboravni svi prerazlični momenti ove osebuje žene... Sjetite se npr. Helene («Za srećom»). Druge glumice igraju to šablonski, a Boršnikova umjetnički... Pače i Antigonu stilizira ili, ako hoćete, modernizira. Istina, to je antikna Antigonu, ali nervi su joj sadašnji, naši... Pa i ista Trilby, koliko god bila senzacionalna i neumjetnička, u njenoj igri dobiva umjetničke obrise... Eterično, trzavo, nervozno, bolesno, tjeskobno, prignjetavano, nesretno, očajno živi pravim životom u kreacijama Boršnikove... Bila to Gospodja s kamelijama, bila Kristina («Ljubakanje») dirnut će u vošoj nutрини onu žicu, što se zove samilost, i vi nećete ni sami znati, kako vam je došla u oko suza... Za Noru ili za Reginu («Sablasti») ili za Salomu nema na našem kazalištu nasljednice. Ne, mi nemamo Boršnikove.»

V enakem povišanem tonu so napisane tudi kritike po tem gostovanju. V »Hrvatskem pravu« (22. IV. 1908) stoji: »Dugo, dugo, nismo vidjeli gdju Boršnik na daskama hrvatske pozornice. Ne ćemo dirati u stare rane i u stare nepravde zbog kojih nas je morala ostaviti iza najljepših dana i svojih i našega kazališta... Ne ćemo dirati u tužne refleksije nego ćemo radije konstatirati, da gdju Boršnik srce uvijek vuče u Zagreb. Sadanja uprava pružila joj je ipak priliku za to, a time se odazvala i želji naše publike, koja je i sinoć pokazala, da ne samo što nije zaboravila ovu vriednu umjetnicu, nego da još više cieni njezine vanredne vrline. Pokazala je to brojnim posjetom i burnim pljeskanjem nakon svakog čina.« — V »Novostih« (24. IV. 1908) beremo med drugim: »Gdja Boršnik je svjestrana, otmjena i inteligentna glumica, i mi se možemo ponositi, da je bila članica našega kazališta.« Predstava »Peter Zrinjski« je bila na dan obletnice usmrtnice Zrinjskega in Frankopana; v gledališču je prišlo do patriotskih manifestacij, gostujoća Boršnikova pa je bila pozdravljena z burnim pritrjevanjem in obdarovana s cvetjem.

Uspeh je bil torej popoln, vendar Boršnikovi ni prinesel, kar je verjetno pričakovala: ponudbe za angažma. In spet je odšla iz Zagreba in se vrnila šele čez dve leti.

Gostovanje 1910. Nastopila je petkrat in to v naslednjem repertoarju: 11. in 16. III. 1910 — S. Przybyszewski »Zlato runo« (Irena), 2. V. — H. Ibsen »Nora« (naslovna vloga), 31. V. in 2. VI. — H. Bernstein »Vihar« (Helena).

»Zlato runo« je bila premjera, zato je bila Boršnikova dalj časa v Zagrebu in tudi na vseh skušnjah. Igrala je edino žensko vlogo; njeni partnerji so bili Ignacij Boršnik, D. Freudenreich, J. Papić in J. Štefanac, režiral pa je takratni direktor Drame Josip Bach. Boršnikova je spet doživela popoln uspeh in enodušno priznanje kritike. — Njeni naslednji nastopi so bili čez mesec in pol. V zvezi z »Noro« je bilo ugotovljeno, da je njena znana vrhunska kreacija privabila občinstvo, tako da je bila dvorana do kraja zasedena. »Občinstvo je burno odobravalu gdji Boršnik, koju bismo želeli više puta vidjeti na našoj pozornici...« To se je uresničilo konec meseca, ko je v Bernsteinovem »Viharju« »zasjala punim sjajem« in so se časniki spet potegovali za njen angažma, a do tega ni prišlo. Gostovanje na reprizi »Viharja« 2. VI. 1910 je bilo pravzaprav njen zadnji nastop v Zagrebu, kolikor ne upoštevamo še enega, povsem naključnega in priložnostnega, ki je sledil šele čez 16 let.

Zadnje razdobje. Po tem gostovanju je ostala Boršnikova v stalnih stikih s Hrvaskim narodnim gledališčem. Iz aktov in korespondence, ki jih hranijo v Institutu za književnost in teatrologiju JAZU, se vidi, da je bila v Zagrebu 1911

pa se sestanemo v kavani.
Prinesem Vam kako zanimivo
stvar na prostost. sloo. gled.
To pismo pa mi diskretno napisano
da lahko vsaki čita.

Upam da Vas to pismo morda
bela niste pri vsakih na vetri—?
pa Vas ničesar prosim da mi
poučite par stvari v patridlo.
Nevem pa če je napisano pravilno
Rus. Srbsko, Bolgarsko, če kaj
vse se mi še naučeni jezikov
včasih o mišlih.

Oh! ta moja draga rodna Ljubljana
kako teško mi je včasih priti.
Heimweh.

Prejmite prijazni pozdravi
odlični gostovalec

Lilija Barčnik - Lj. van der Vliet

Barbanceva 2.-II

Konec pisma iz leta 1939

začasno upokojena kot nekdanja članica gledališča, 1912 je dobila podporo v višini 200 kron, 1913 pa je bila dokončno upokojena. V naslednjih letih 1914, 1917, 1922 in 1924 ji je gledališka uprava nakazovala občasno denarno pomoč. 1919 je prosila, naj se ji izplača posmrtnina za pokojnim možem Ignacijem, pa so ji to odklonili z obrazložitvijo, da je živel ločeno od njega. 1922 je kot članica ljubljanske Drame zaprosila za angažma v Zagrebu, pa njeni prošnji zaradi »budžetskih nemožnosti« ni bilo ustrezno. Kljub temu je zapustila Ljubljano in

se kot upokojenec naselila v Zagrebu. 1924 ji je takratni direktor Drame dr. Branko Gavella ponudil gostovanje v vlogi Helene Alving v Ibsenovih »Strahovih«, a je odklonila z utemeljitvijo, da v tej vlogi, ki je sploh še ni igrala, ne more nastopiti z nekaj pomanjkljivimi skušnjami v dvorani in ne na odru.

Vendar je le prišlo do še enega — pravzaprav dveh njenih nastopov in to 23. V. 1926. Tega dne — na nedeljo — sta bili dve predstavi v počastitev kongresa združenja rezervnih častnikov in vojakov — prva ob treh popoldne, druga ob osmih zvečer. V okviru mešanega programa je bila uprizorjena dramska slika Vitomira Feodorja Jelenca »Na Kosovo« — v slovenskem jeziku in v režiji Hinka Nučiča, ki je vlogo Babice zaupal Borštnikovi. V gledališkem listu »Hrvatska pozornica« (št. 3, 22. V. 1926) je krajši članek o avtorju Jelencu in njegovi enodejanki, a niti besede o tem, da bo v nji nastopila Borštnikova. Prav tako tudi v zagrebških časnikih ni niti besede o tej predstavi.

Borštnikova se je pokazala na odru brez poprejšnjega naznanila, pa tega nihče ni opazil. Bila je že pozabljena.

Po tem epizodnem nastopu je živela v Zagrebu tako rekoč v popolni anonimnosti in odmaknjenosti v svojem skromnem stanovanju v Vinogradniški ulici. Občasno je skrbel zanjo režiser in igralec Hinko Nučič, ki je bil predsednik Bolniške zadruge članov HNK, ki ji je kdaj pa kdaj nudila manjšo pomoč. Bila je zares pozabljena tako v Zagrebu kot v Ljubljani.

Ko je oktobra 1945 zagrebško gledališče slavilo 50-letnico odprtja novega gledališkega poslopja, in so bili na slavlje povabljeni tudi vsi tisti, ki so sodelovali pri odprtju, Borštnikove — ki je tistikrat igrala Tragedijo v Miletičevi alegoriji — niso povabili! Gledališka uprava se je kasneje opravičevala, kako ni vedela, da igralka živi v Zagrebu. Za staro umetnico pa je bila to spet kaplja grenkobe, ki se je je toliko navžila v svojem življenju. Vendar je šla preko vsega tega z resignacijo, ob neki priložnosti pa je celo obiskala takratni arhiv in muzej HNK in podarila deset fotografij svojih vlog.

Umrla je 3. XII. 1948, ko je dopolnila osemdeset let. Tudi njena smrt je šla mimo povsem nezapaženo. V zagrebških časnikih ne samo da ni bilo običajnega nekrologa, tudi kratke notice ni bilo. Pokopali so jo ob navzočnosti nekaj starih znancev na Mirogoju. Od pokopališke uprave smo zvedeli, da njenega groba ni več; prekopali so ga, ker ni bilo nikogar, ki bi skrbel zanj.

(prev. mm)

Zofija Borštnik-Zvonarjeva à Zagreb

La comédienne slovène Zofija Borštnik-Zvonarjeva (1868—1948) a joué non seulement dans sa ville natale de Ljubljana (de 1882 à 1894, de 1907 à 1909, de 1919 à 1922), mais aussi à Sofia, Osijek et Belgrade ainsi qu'à Zagreb, où elle s'attardait assez longtemps. C'est justement à cette période de sa vie de comédienne, qu'est consacré notre exposé: tout en énumérant au complet les rôles que la comédienne a interprétés dans la métropole croate, l'auteur de l'exposé en fait la description à la manière de la critique théâtrale de son temps, tout en contribuant, à l'aide de divers documents et rapports officiels, à élucider en large part la personnalité exceptionnelle de l'artiste.